

Euskal haur-antzerkiaz

Ohar-sorta bat 2012ko eta 2013ko antzezpen batzuk hizpide hartuta

Josune Beldarrain Agirre (UPV/EHU)
Genaro Gomez Zubia (UPV/EHU)

Le théâtre est (...) le lieu de la concertation et du travail de la société sur sa propre langue et ses propres gestes. La scène est le laboratoire de la langue et des gestes de la nation. La société sait, plus ou moins clairement que, dans ces édifices appelés théâtres, des gens travaillent durant des heures à agrandir, épurer, transformer les gestes et les intonations de la vie courante.

Antoine Vitez, *Le théâtre des idées*

Genero txikerra da haur-antzerkia arte eszenikoen barruan. Marginala da, oro har, haur-antzerkia, larunbat-igande arratsaldeetako denbora-pasa.

Genero txikerra, baina ez exkaxa; marginala, baina ez baztertzekoa. Gauza handia da haur-antzerkia, hizkuntza eta kultura hedatzeko tresnarik hoberenatariko bat delako.

Handia delako eta tresnatasun hori berekin duelako behar du arreta, zaintza eta sustapena; hori dela eta, arte-jarduera horretara zuzendu genuen geure begirada 2011ko abendutik 2013ko apirilira bitartean, ikerketa-egitasmo baten barruan¹.

[1] EHU11/50 «Euskal haur-antzerkia 2012an: antzezlanen azterketa»

Pauso-pausoka, haurrentzako antzerki-emanaldiak ikusi ditugu, aurrena: 22, zehatz esateko, Donostialdean, kultur etxeetako aretoetan eta bestelako antzokietan². 2012ko eskaintza oparoaren lagintzat hartu behar dugu kopuru hori; lagin horren azterketak, nola edo hala, euskal haur-antzerkiaren unibertsoa ispilatzen duelakoan gaude.

Hurrena, taldeen eta obren fitxa teknikoa osatu, eta aztergaiari buruzko informazioa bilduz joan gara, estrategia kualitatiboak erabiliz, hala nola behaketa (aurrena, landa-oharrak hartuta eta dokumentazioa baliatuta, deskribatuz; hurrena, jo-puntuak fokalizatuz; eta, azkenik, aztergaiak hautatuz), eta elkarrizketa bakanen bat.

Horrenbestez, zenbait harremani erreparatu diegu:

Haurrentzako antzerkia eta gaitegia
Haurrentzako antzerkia eta ideologia eta hezkuntza
Haurrentzako antzerkia eta literatura
Haurrentzako antzerkia eta hizkuntza
Haurrentzako antzerkia eta kultura-erreferenteak
Haurrentzako antzerkia eta estetika

Haurrentzako antzerkia: gaitegia

Ugaritasun handia dago gaien alorrean. Ia antzezlan adina gai ditugu. Hala behar du gainera. Nahi duenari itsasten dio bihotza bakoitzak: dituzten kezketan oinarriturik antolatu ohi dituzte, oro har, antzerkigileek beren sorkariak.

Giza harremanak eta giza kondizioa islaturik daude nola edo hala muntaia gehienetan. Ez da harritzeko gauza, horixe da-eta antzerkiaren gai nagusia. Hona Antoine Vitezen hitzak, Lefebvrek egin zion elkarrizketa batean:

[2] Gabon kontuk (Deabru Txarrak); *Ametzen museoa* (Kukubiltxo); *Kafka eta panpina bidaiaria* (Tanttaka Teatroa); *Ipuinez ipuin* (Eidabe); *Katillukadak* (Kontakaitillu); *Gure nahia, elkartasuna* (Porrotx, Pirritx eta Marimotots); *Leihotik mundura* (Kukubiltxo); *Alabatxo* (Marie de John / Tartean teatroa); *Zergatik bizi da basoan Txanogorritxoren amona?* (Txotxongillo taldea); *Kartoibiraka* (Markeliñe); *Liburu-zaina estu eta larri* (Gus Marionetas); *Arratoitxo pinpirina* (Glu glu producciones); *Sialuk hartzaren bidaiaria* (En la lona konpainia); *Minika* (EliralE konpainia); *Mondo Flurss* (Kolare bitxia teatroa); *Hareazko ipuinak* (Markeliñe); *Maddi pirata* (Zirtaka antzerki taldea); *Jon Beldurgabea* (Txalo Produkzioak); *Zapata gorriak* (Patata tropikala); *Ali-Baba eta berrogei lapurrak* (Borobil teatroa); *Idazlea zeu zara* (Arte-drama / Dejabu); *Ekaitza* (Princep Totilau).

Et dans ce qui constitue notre réalité, je pressens que le théâtre va apparaître comme le lieu où on ne racontera pas des histoires, mais où on montrera des *modèles d'existence*, anciens ou possibles. C'est Piscator qui a dit ça, que le théâtre est un laboratoire des conduits humaines (Lefebvre, 1988: 14)

Esaterako, familia-harremanak lantzen dituzte zenbait lanek: familia baten gorabeherak agertzen dira *Alabatxo* antzezlanean³, ume bat jaiotzear dela; haurren adopzioa du ardatz narratibo *Sialuk hartz txikiaren bidaia* antzezlanak; aitona-amonen bakardadea azpimarratzen da *Zergatik bizi da basoan Txanogorritxoren amona?* antzezlanean.

Pertsona-harremanak jorratzen dira beste zenbaitetan. Halako harremanak ageri dira *Minika* antzezlanean: hitza baztertuta, gorputz-zeinuak eta eszenografia-ikonoak dira aktoreen arteko maitasun, adiskidetasun eta jelosia-harremanak ulertzeko giltzarriak Pantxika Telleriak zuzendutako koreografia-lanean. Ildo beretik, idazle baten eta neskatila baten arteko harreman berezia du oinarri *Kafka eta panpina bidaiaria* antzezlanak.

Giza irrikak eta giza irritsak ikusarazten dira zenbait antzezlanetan: fidelotasuna eta maltzurkeria azaltzen dira *Arratoitxo pinpirina* komedia musikalean; zikoizkeria eta leialtasuna agertzen dira *Ali-Baban*; jabe goaren eta gehiago nahi izatearen aseezintasuna lantzen da ikuspuntu kritikoz *Katillukadak* ikuskizunean.

Bestalde, gertakizun mingarriei buruz mintzatzen zaie haurrei zenbait antzezlanetan, halako gaiak gai gogorak izanagatik ere. Esaterako, haurren minbiziaz eta haur baten heriotzaz ari zaizkie umeei *Hareazko ipuinak* antzezlanean; aitaren ikuspuntua jorratzen da obran, haren nahigabea eta mina, umore pitin bat erantsita, kontrapuntu dramaturgiko gisa. Era berean, haur baten gaixotasun sendaezina hizpidera ekarriz, elkartasun-antzezlan alai, burrunbatsu eta jendetsua eskaintzen du *Gure nahia, elkartasuna* ikuskizunak: giza tragedia egiazko baten aurrean, alaitasunaren aldarri da muntaia, eta ikusmenetik eta entzumenetik sartzen zaio giro hori ikusleari. Beste-

[3] Antzezlan horrengatik ikuskizun onenaren saria jaso zuen 2012ko edizioan Marie de Jongh Antzerki Konpainiak Gijongo FETEM azokan (Feria Europea de Artes Escénicas para Niños y Niñas).

tik, ume-galtze nahigabeko batek dakarren larridura aurkezten da *Alabatxo* antzezlanean.

Bestelako hariak josiz harilkatzen da gaitegia zenbait obratan. Esaterako, irudimena eta jolasa jorratzen dira *Kartobiraka* antzezlanean⁴, lanaren eguneroko ohikeriari kontrajarririk. Beste zenbaitetan beldurra agertzen da: *Katillu* antzezlaneko istorioetako batek (“Martintxo eta monstroa”) amesgaizto beldurgarri bat du ardatz; aldez, beldurrik eza du ardatz *Jon Beldurgabea* antzezlanak. Bestalde, margolanen interpretazioek bilbatzen dute *Ametsen museoan* antzezlanaren hari narratiboa. Literatura da beste zenbait obraren jomuga, metaliteratura bihurtuta: ipuin klasikoak iraultzea hartzen du gaitzat *Ipuinez ipuin* antzezlanak; liburutegi publikoa eta liburuak dira abiapuntua *Liburuzaina estu eta larri txotxongilo* ikuskizunean. Abenturaren ildotik joaz, arriskua eta probak gainditu beharra dira *Zapata gorriak* antzezlanak aurkezten dituen gaiak; borroka eta herriaren askatasuna agertzen dira, halaber, *Maddi pirata* ikuskizunean; naufragioa, botere-gosea, magia, maitasuna eta berradiskidetzea Shakesperearen *Ekaitzan*.

Sasoiko gaia jorratzen duelako, sasoiko antzerkia dei daitekeena ere badugu: Olentzero eta Mari Domingi pertsonaiak baliatzen dira *Gabon kontuk* ikuskizunean.

Filosofia, pentsamendua, hausnarketa eta irudimena dira *Idazlea zeu zara* antzezlaneko gaiak.

Bukatzeko, gairik garatzen ez duenik ere bada: *Mondoflurss* lana, ikuskizun hutsa da.

Haurrentzako antzerkia: ideologia, hezkuntza

Sastreren hausnarketa (1993: 118-122) hartu dugu oinarritzat puntu honetan argia egiteko. Bi ikuspegi nagusitzen dira, Alfonsoren iritzian, haurrentzako antzerkiaren moralari dagokionez. Lehenengo ikuspegian, irakaspen, erakutsi, *moraleja* edo *moralité* baten beharra

[4] 1998an estrenaturik ibilbide luzeko muntaia da. Zenbait sari jasotakoa: “Ikuskizun hoberenaren saria” FETEN azokan 1998an, eta “Haurrentzako ikuskizun hoberenaren saria” MAX sarietan 2000an.

aldarrikatzen da: obraren gehigarri moral modura edota substantzia moral disolbatu gisara; baita adierazpen didaktiko-informatibo modura ere, kontzientzia hartzera bideraturik. Bigarren ikuspegian, haurrentzako antzerkiaren amoraltasuna edo helburu moralik eza aldezteten da, arteari degradazio poetikoa baitakarkio edonolako asmo moralik izateak. Bi joera horien aurrean, Sastrek berea ematen du, eta dio arte-obra orok jarrera moral bat hartzen duela, arte orok halako *manipulazio* bat berekin duelako, *gauzaren maneiatze* bat, esku-hartze bat gertatzen baita *gauza* arte bilaka dadin. Artea ikuspuntu bat dela dio, une subjektibo bat objektibitatearen mundu basatian gailentzeko. Posizio horretatik, hain zuzen, eta ez artearen amoraltasun esentzial ustekotik, ondorio morala zein moralkeria arbuiatzen ditu haur-antzerkirako; alde batera, degradazio estetiko bat gertatzen delako halakoen bidez, eta, beste aldera, planteamendu akastuna edo sasiarazoa delako artearen amoraltasuna, berez izanik arte-obra oro ekintza moral bat eta zerbaiten alde jartzea. Gauzak horrela direla jakinik lan egiteak tentazio moralizatzaile, onbideratzaile, informatzaile edota didaktiko guztietatik kanpo uzten du artista, eta jolasari bidea ematen dio, Sastrek nabarmentzen duenez.

Horraino, teoria-gogoeta sendo eta, gure ustez, onargarri bat. Hortik aurrera, besterik da euskal haur-antzerki obrak premisa horietatik abiatuta epaitzea. Joera batzuen berri eman dezagun. Oro har, joera orokor gisa, sumatu dugu zenbat eta bereziago ibili halako adierazpen moralizatzaileak egitetik, hainbat eta ikuskizun aberatsagoak eskaini zaizkiela haurrei. Fokua zenbat eta urrunago jarri hala-koetatik, hainbat eta emanaldi artistiko osoagoak⁵ ikusi ditugu.

Onar dezagun, bada, arte-obra oro ekintza moral bat dela. Horren harira, ohartzekoa da zenbait obratan gogoeta egiteko bidea eskaintzen dela, errealitate gordinari beste jarrera eta ikuspuntu etiko batzuk kontrajarriz. Mundu hobe baten bila, mundu zital honen gogondoiez batzuk agerira atera, eta begi kritikoz jorratzen dira.

Esaterako, lurraren jabeago pribatuari kontrajarririk lurraren jabeago komunitarioa aldezteten da *Katillukadak* ikuskizuneko "Hau nirea

[5] *Kafka eta panpina bidaiaria, Katillukadak, Alabatxo, Kartoibiraka, Arratoitxo pinpirina, Minika, Ali-Baba eta berrogei lapurrak, Idazlea zeu zara* eta beste batzuk dira adierazpen moralizatzailerik gabeko antzezlanen adibide.

da!” istorioan. Umorez, ziriz eta zirtoz erakusten du jabe izatearen irri-tsak gizakia nola darabilen; barregarri gelditzen da giza isuri hori.

Era berean, botere-harremanak eta askatasuna kontrajartzen dira *Maddi pirata* ikuskizunean: sorginak, piratak eta emakume aske borrokalariak. Pertsonaia borrokalariak gailentzen zaizkie zapaltzaileei, baikortasunez eta kemen handiz, bukaera zoriontsua eskainiz.

Txikiak handia, behekoak goikoa garaitu dezakeela erakusten da *Jon beldurgabe*an, baldin behekoak beldurrik ez badu, beldurra baita menperakuntza ororen oinarria. Gauzatzen da, nolabait ere, kontaktuzun horretan euskal esaera zaharrak dioena, alegia *Bekoak goikoa eskondu leidi, ta txikiak andia benzi leidi, asmuz ta jakitez*. Ez guztiz *sensu stricto*, zeren eta, asmotsua eta jakintsua baino gehiago, zorte oneko pertsonaia bat besterik ez da Jon; dena dela, probak gainditu, bentzutu ditu egoera beldurgarri guztiak, eta printzesarekin ezkondu da. Heroi txikiaren arketipoa, klase apalekoek gizartean aurrera egin ahal izatearen sinbolo.

Mikrokontakizun batzuk kateatzen dira *Zeu zara idazle* ikuskizunean. Paradoxaren bitartez, dogmak eta egia ustekoak iraultzen dira horietako batzuetan (“Puntu biren arteko distantzia”, “Eskola”, “Efeak”). Irudimen-jolasak eskaintzen zaizkio haurri gogoeta egin dezan eta inguruari irekitasunez, erlatibismoz eta bestelako ikuspuntutuz begiratu diezaion (“Leihoak”). Hizkuntza-jokoz (“Oreinarene ihesa”) eta umorez (“Amodio harremanak”, “Barea”) jorratzen dira hainbat eduki filosofiko. Halaber, umeen esperientzia propioan –zorriak izatea– oinarritutako jostiruditxo bat eskaintzen da, eta emozio-askatzaille gertatzen da antzerkitxo hori: lehenik izua eta gero barrea eragiten dizkie umei “Zorri izurritea” kontakizunaren antzezpenak.

Alor honi bukaera emateko, azkenik, finkatutako gizarte-ordenaren gaitzespena azaleratzen da zenbaitetan. Esaterako, agintaritzakoei (alkate, polizia, udaleko enplegatu) egindako kritika agertzen da *Liburuzaina estu eta larri txotxongilo*-ikuskizunean, jardun burokratiko zentzugabeari egindako kritika, hain zuzen. Laneko ohikeriaren aurkako akuilu modura aurkezten dira jolasa eta irudimena *Kartoibirakan*, lantokia jolasleku bihurtuta.

Baina, hala ere, balio zehatzen alorrean, espresuki lantzen dira halako batzuk zenbait obratan, eta berariaz adierazten da ikuskizunotan aintzat hartzekoak direla bizitzaren aurrean.

- Gelditasuna laudatzen da *Leihotik mundura* antzezlaneaneko istorioetako batean (“Indiako barraskiloaren ipuina”).
- Konformidadea hartzea eta bakoitza den modukoa onartzea bezalakorik ez dagoela erakusten da *Katillukadak* antzezlaneaneko bi istoriotan (“Zuria izan nahi zuen belearena” eta “Argiaren bidaia”); baita *Sialuk hartz txikiaren bidaian* ere.
- Adiskidetasunaren garrantzia azpimarratzen da *Leihotik mundura* antzezlanean.
- Elkartasuna, samurtasuna, bestearen lekuan jartzen ikasi beharra agertzen dira zenbait obratan: egoera tragikoen aurrean, giza elkartasunaren beharra nabarmentzen da *Gure nahia, elkartasuna obran*; baita, gertakizun latzen aurrean, senideen arteko loturak trinkotu beharra ere, *Alabatxo* eta *Hareazko ipuinak* obretan; eta gaixoen artekoa, azken obra horretan.
- Leialtasunaren balioa azpimarratzen da *Arratoitxo pinpirina* ikuskizunean.
- Mendekuaren eta barkamenaren artean hautatu behar izatearen dilema dugu *Ekaitza* shakespearearrean: barkamena hautatzen du Prosperok, Milango Dukeak, azkenik.
- Adinekoenganako errespetua eta adinekoek gizartean duten rol garrantzitsua nabarmentzen dira *Alabatxo* ikuskizunean. Berariaz landutako balioa da, Jokin Oregi zuzendari eta egileak elkarriketa batean adierazi zuenez (Perez, 2012/03/03): hain zuzen, 2012a “Zahartze aktiboaren eta belaunaldi arteko elkartasunaren Europako urtea” izan zela-eta nabarmendu nahi izan baitzuen belaunaldi guztiak direla kontuan hartze-koak, adinekoak ez direlako iraganean ainguraturik gelditu, eta gauza asko erakuts ditzaketelako.
- Haurren harrera eta adopzioa balio egokitzat jotzen da *Sialuk hartz txikiaren bidaian*. Adopzioak dakartzan ondorioak lantzeko gidaliburu bateko istorioa⁶ dugu obraren jatorria. Adop-

[6] “7 urtetik beherakoei adopzioa azaltzeko ipuina, Bisa-Misa hartzatxo adoptatuaren istorioa”, in *Adopzio ondorengo gidaliburu hezkuntza-arloko profesionalentzat eta gizarte-eragileentzat*, Gasteiz: Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia, 2006.

tatua dela jakiteak haurrari dakartzkion kezka, adoptatuak bere jatorriari buruz izan ohi duen jakin-mina eta horren eraginez hartzen dituen jarrerak eta erabakiak lantzen dira obran. Beste familia-eredu batzuen existentzia, kultura-artekotasunaren balioa, gizarte inklusiboaren beharra lantzen dira, nola edo hala, hartz txiki nabar horren ibilera eta abenturetan.

Ohartzekoa da, hala ere, balio tradizional zaharkitu batzuei eusten zaiela zenbait obratan. Esaterako, generoko rol tradizionalak eusten zaie Olentzero eta Mari Domingi pertsonaien lanen banaketan, *Gabon kontu*ken. Halaber, emakumea arduratzen da zaintzaz *Liburuzaina estu eta larri* obran. Baita *Alabatxon* ere, baina kontrako norabidean, begi kritikoa eta ironia fina erabiliz, hau da, banaketa tradizional hori doi bat barregarri utziz antzezleen *gestusaren* bidez.

Bukatzeko, portaera-eredu jakin batzuk jasotzen ditu haurrak zenbait antzezlanetan, eslogan modura adieraziak. Esaterako, elikadura onaren beharra eta obesitatearen alde txarra azpimarratzen dira *Gabon kontu*ken. Norberaren higiena dela eta, eskuak garbitzearen garrantziaz ohartarazten da *Katillukadak* obran. Bakoitzak bere bizitzaren protagonista izan behar duela nabarmentzen da *Leihotik mundura* antzezlanean. Ingelesa jakitearen garrantzia, *Gabon kontu*ken. Amets egitearen onurak, *Ametsen museoan* ikuskizunean. Aitonamonei bisita maiz egin beharra, *Zergatik bizi da basoan Txanogorritxoren amona?* obran. Gaixotasunari aldarte onez aurre egin beharra aldeztzen da *Hareazko ipuinak*en.

Haurrentzako antzerkia: literatura-iturriak

Talde-lanean eginiko sorkariak dira gehien-gehienak. Dena dela, sormen-prozesuaren oinarrian, testu idatzi bat izaten da sarritan; ez, preseski, dramaturgia-lan bat.

Testuen artean, tradizio klasikoko ipuinak nagusitzen dira. Esaterako, *Txano Gorritxo* ipuina irauliz sortua da *Zergatik bizi da basoan Txanogorritxoren amona?*, eta antzezlari horren arrakastak testua argitaratzea⁷ bultzatu zuen. Era berean, ipuin klasikoak (*Txano Gorritxo*, *Artzain gezurtia*, *Hiru txerrikumeak*, *Marierrauskin*, *Edurnezuri*)

[7] GENUA, Enkarni (2006). *Zergatik bizi da basoan Txanogorritxoren amona?* Ilus.: Jon Zabaleta. Donostia: Erein ("Antzoki txikia" saila).

iraultzea da *Ipuinez ipuin* antzezanaren ardatzetako bat. *Arratoitxo pinpirinaren* istorioan oinarritzen da izenburu bereko antzezlana. *Ali-Baba eta berrogei lapurrak* antzezlanak Ekialdeko *Mila gau eta bat gehiago* ipuin bildumako istorio ezagun hura⁸ hartzen du abiapuntutzat. *Jon beldurgabea* ikuskizunaren hari narratiboan Grimm anaien bildumako laugarren ipuina dugu: “Beldurra zer den jakitera abiatu zen baten ipuina”.

Bestalde, ez dira falta haur eta gazteentzako narrazio klasiko eta garaikideak. Esaterako, *Kartoibiraka-Munduari itzulia 80 kaxatan* obrak izenburuan gorderik du bere jatorri literarioa: Vernerren *Munduaren itzulia laurogei egunetan*⁹. Narrazio garaikideen artean, *Kafka eta panpina bidaiaria* antzezlana Jordi Sierra i Fabraren nobelan¹⁰ oinarritua dugu. *Katillukadak* antzezlaneko “Martintxo eta monstroa” ipuina Mayer Mercer-en *Amets gaizto nire armairuan* album ilustratuan¹¹ oinarritua dago. *Liburuzaina estu eta larri* obrak Margaret Mahyren umorezko testu bat¹² du abiapuntu, hain zuzen. Joseba Sarrionandiaren *Idazlea zeu zara irakurtzen duzulako* obrako zenbait testu oinarri harturik sortu zuten beren antzezlana Artedrama eta Dejabu antzerki-konpainiek.

Guztiarekin, badugu haurrentzat egokitutako literatura-obra dramatiko bat¹³: *Ekaitza*, Shakespearerena.

Euskal idazleen berariazko jardun eta kolaboraziorik ere ez da falta, obrak taxutzeko orduan: Pako Aristiren testu bat du oinarri *Leihotik mundura* lanak; horko bi istoriok (“Indiako barraskiloaren istorioa” eta “Nartziso lorearen istorioa”) ahozko tradiziozko ipuinen oihartzunak dakartzate berekin.

[8] Askotan euskaratua. Testurik ezagunena, *Patxi Zubizarretak* itzultitakoa: *Ali Baba eta berrogei lapurrak* (Pamiela, 1993).

[9] Askotan euskaratua. Aurrenekoz, Manuel Arregik, Elkar argitaletxeko “Itzul” saillean, 1983an. Azkenekoz, 2002an Juan C. Arrietak eta Jesus M. Arrietak euskaratu eta Ereinek argitaratu zuen.

[10] *Kafka y la muñeca viajera*. G. Jordi Graellsek egokitua eta Aitziber Garmendiak euskaratua. 2008az geroztik euskal haur literatura sisteman sartua, Juan Kruz Igerabidek itzulia (Elkar).

[11] Euskal HGLko sisteman integratua 2001az geroztik, Koldo Izagirrek itzulia (Kalandraka).

[12] *The Great Piratical Rumbustification & The Librarian and the Robbers* (Londres: Dent, 1978).

[13] *The Tempest* (1611).

Haurrentzako antzerkia: hizkuntza

Zaindu beharreko altxorra, inondik ere. Kalitate handiko antzezlanak ditugu, arlo honi dagokionez; beste lan batzuk, berriz, dezente hobetu beharrekoak dira. Kontua ez da inoren akatsik eri erakusleaz seinalatzea, aski arazotsua izaten baita hizkuntzaren auzia gure herrian; antzerkiaz gaindikoa da arazoa, eta, neurri batean, botere publikoen ardura da oinarri-oinarrizko arlo hau hobetzeko bitartekoak jaretzea eta eskaintzea. Arte eszenikoen lantegietan aztertzeke eta zuzentzeke kontua dugu; baina, nolana den, antzerki-taldeek lantzeke esparrua;. Aipa ditzagun alderdi orokor batzuk.

–Hizkuntza-kalitatea. Ederki zaindua dago hizkuntza zenbait obratan (*Kafka eta panpina bidaiaria*, *Katillukadak*, *Ali-Baba eta berrogei lapurrak* eta abar). Aktore-lanarengatik, batik bat: hitza, gorputza eta akzioa kohesioz eta koherentziaz jokutzen direlako. Oro har, zenbat eta profesionalagoa izan, hainbat eta zainduagoa dute arlo hori aktoreek. Nolanahi den, zenbait amateurrek ere poliki asko eta sentibera-tasun handiz dihardute mintzo ederrean antzeztoki gainean.

Testu literario bat oinarri izatea lagungarri gerta daiteke (*Kafka eta panpina bidaiaria*, *Ali-Baba eta berrogei lapurrak*); baina ez beti, zeren, arestiko hiru osagai horiek (hitza, gorputza eta akzioa) batasunik erakusten ez dutenean, halako disoziazio bat gertatzen baita gorputzaren eta hitzaren artean, eta emaitzak huts egiten du. Azken batean, Julia Marinek dioen moduan, testu orok ahozkoztatunaren mende egon behar du:

Ahozkoaren zerbitzari behar du izan idatziak aktorearen ahoan funtzionatu eta entzulearen belarriak gozatuko badu. Beraz, idazteko orduan, ahozko hizkera naturaletik gertu ibili beharko du itzultzaileak (2011: 148).

Guztiarekin, ahoskera trakets erabiltzen du zenbait aktorek eta, horrenbestez, bere alderdi guztietan –hau da, intonazio, modulazio, bolumen, kromatismo eta abar– zaindu eta sendotu beharrekoa dutela sumatu dugu.

–Estandarra, euskalkiak. Mendebaldeko hizkeren ukitu naturala erakusten dute *Ipuinez ipuin* eta *Katillukadak* taldeko aktoreek. Erdialdeko hizkerena, beste batzuek. Euskalkien erabilera hizpidera ekartzen da zenbait hizkera eta mintzamolde imitatuz, zenbait antzezlane-

tan: *Gabon kontuk* obran euskaldun berrien, bizkaitarren eta iparraldekoen hizkerak aditzera ematen dira eskutitz batzuk irakurtzean; hizkera-dibertsitate hori erakusten da *Ametsen museoa* obran ere, pertsonaietako bat iparraldeko jendeen hizkeraz mintzo delarik.

Hizkuntza estandarzale bezain euskalkizale gara, hasiera batean, antzerkiari dagokionez. Areago, Dario Foren aholkuak irakurrita:

Ahí va un consejo de verdad, seguro que los aspirantes a actores me lo agradecerán: al aprender un texto, traducido primero a vuestras propias palabras y luego a vuestro dialecto si tenéis alguno. *Es muy triste para un actor no tener un dialecto* que discurra por debajo a la hora de interpretar. He conocido actores que carecían de él: soltaban las réplicas proyectando fonemas planos, asépticos y sin musicalidad alguna en tonos y cadencias. (...) (1998: 324)

Hona Foren erremateko hitzak: "si no tenéis un dialecto, buscaos uno" (ib.: 325). Kanta dezagun, bada, ahapeka, harako haurkanta betizu hark zioena: "...Araba, Zuberoa / euskalkien beroa...".

–Batzuetan, sortzaile; bestetan, menpeko. Esamoldeen aldetik aberastasun eta sormen handia erakusten du *Katillukadak* antzezlanak ("Zorionsua naiz, ondasun batek nori egiten dio gaitz!", "Begiak parrez-parrez, bihotza negarrez"). Euskaraz sortua da obra eta euskaraz baino ez da antzezten; halakoxe hautua hartua dutela adierazi digute antzerkilariok; eta eredugarria begitantzen zaigu. *Arratoitxo pinpirina* obran ere oso zaintzen da hizkuntza-arloa: hizkuntza oso egoki eta landua erakusten du antzerki-konpainiak, eta jolaserako darabilte hitza, ditzolarien moduan ("Sardina eta bakailau, jango nituzke hiruzpalau", "Hor konpon, eta izan dezazula gau on!"...).

Hala ere, hizkuntza-molde desegokiak erabiltzen dira zenbait obratan: arlo hori zaindu beharrekoa zaie antzerki-taldeei, gidoilarien eta hizkuntza-begiraleen laguntzarekin, oro har. Esaterako, hizkuntza-lerratze badaezpadako batzuk sumatu ditugu. Ez ordea, elebidun osoak elkarriketa arruntean lerratzen diren moduan, modu asimetrikoan baizik, honako egoera hauetan, batez ere: umorea adierazteko orduan, hitz-jokoak egiteko garaian, hizkuntza adierazkorra erabiltzean ("Ron-ron-ron que bueno está el turrón, me gusta un montón"...). Euskararen subsidiaritatea erakusten du jokaera horrek, neurri handian.

Haurrentzako antzerkia: kultura-erreferenteak

Artikuluaren hasieran esan dugunez, kultura hedatzeko tresnarik hoberenetariko bat da antzerkia: kultura-bitartekoa eta kultura-bitartekaria; kultura-osagaiak transmititzen dituen jarduera. Arlo batzuk dira azpimarratzekoak, ikusitako antzezlanetan: ahozko kultura, musika, dantza.

Esaterako, ahozko euskal kulturako erreferentziak ugari dira *Katillukadak* obran. Bertsolaria da Katillu pertsonaia nagusia, eta haren bidez bertsolaritzaren mundura hurbiltzen dira haurrak. Bertsokak ondu ditu Katilluk obrako zenbait unetan. Halaber, bertso ezagunak ekartzen ditu gogora: Andoni Egañaren 2005eko Txapelketa Nagusiko agurreko bertsoak, hain zuzen. Baita hizpidera zenbait bertsolariren izenak ere: Txirrita, Uztapide eta Lazkao Txiki. Eta ahozko ondareko beste zenbait kanta kantatu ditu: *Santa Ageda* eta *Ai, Zapotxin!* kopia-sortak eta *Maite ditut maite gure bazterrak* abestia. Era berean, *Gabon kontuk* obran, Mari Domingin eta Olentzero pertsonaiak haragitzen dira eta *Olentzero* kantu tradizionala kantatzen.

Musikaren alorrean denetarik dugu. Esaterako, hainbat tradiziotaiko kantuak agertzen dira *Gure nahia elkartasuna* obran. Euskaraz sortuak eta ezaguera kolektiboan jada txertaturiko haur-kantuak: *Ran Roberran* (Imanol Urbietta / Xirula-Mirula), *Txorria nintzela sinistu nuen sinistu* (Imanol Urbietta / Xirula-Mirula), *Maite zaitut* (Takolo, Pirritx eta Porrotx), *Ikusi, ikusi han!* (Takolo, Pirritx eta Porrotx), *Trikitixa* (Takolo, Pirritx eta Porrotx). Eta beste zenbait tradiziotaikoak: *Epo itai tai yel* (Kanadako indiarren abestia), *Yupi iaia*. Euskal kantu baten oihartzuna dakarkigu *Zergatik bizi da Txanogorritxo...* obrak: *Haurrak ikasazue*-ko "Aire tun txikitun, aire tun, aire" errepika, hain zuzen. Antzerki musikalak izaki, Mendebaldeko pop-melodia ezagunak kantatzen eta dantzatzen dira *Arratoitxo pinpirina* obran: Lee Hazlewood-en *These Boots Are Made For Walking*, 60ko hamarkadako; baita *Grease* (1978) filmeko *Grease Summer Nights*; eta, euskal haur-kantak: *Jose Mari zapatalari* ("Kolpe, kolpe, kolpeka / *josi eta josi josi eta josi /...*"). Sail hau bukatzeko, nabarmendu dezagun nazioarteko musika-melodiak aditzera ematen direla *Kafka eta panpina bidaiaria* obran, beste hainbat geografiarekin uztartuta.

Dantza baliatzen da ikusgarriren batean. Esaterako, euskal dantza-pauso tradizionalak eskaintzen dira, dantza-pauso berrieekin utzartuta, *Minika* obran, balio sinboliko-abstraktu-ikoniko aberatsez.

Bukatzeko, azpimarratzekoa iruditu zaigu *Leihotik mundura* obrak erreferentzialtasun intertestual bat(edo *interbisual bat*, beharbada) taula gainera agerraraztea: Pirritx, Porrotx eta Marimototsen Lore eta Pupu pertsonaiak. Izan ere, leku bat irabazia dute Pirritxen ume bikiek euskal haurren iruditerian.

Haurrentzako antzerkia: estetika

Era guztietako estetikak darakuskite taldeek, eta aberastasun handia dago arlo honetan. Honako berezitasun eta berrikuntza estetiko hauek dira aipagarri:

?Soiltasunaren antzerkia: *Ali-Baba eta berrogei lapurrak*. Apaindurarik eza eta biluztasun eszenikoa. Eszenografiaren alorrean, soilik bost alfonbra: haien gainean gauzatzen da alegiazko espazioa; ikusleak alegiazko espazio hori mamitu behar du irudimenean. Janzkeraren alorrean, derbitxe turkiarren gona zuri zabalak dira nabarmen eta txundigarri: janzkera zuriak argiaren kolore-aldaketak ispilatzen ditu. Mugimendu koreografikoak eta soinu-giroak trinkotzen dute kontaktuzuna. Erritmo bizia da obrak lortu duen arrakastaren giltzarrietako bat.

Argi beltzaren erabilera: *Katillukadak; Leihotik mundura*.

Itzalak: *Katillukadak; Liburuzaina estu eta larri*.

Keinu bidezko antzerkia: *Alabatxo; Kartoibiraka*.

Keinu-mintzairaren eta dantzaren arteko nahastura,
Minika antzezlanean.

Mahai gaineke txotxongiloa (*Bunraku* edo eskuz erabilitako txotxongilo japoniarra): *Liburuzaina estu eta larri*.

Antzerki musikala: *Arratoitxo pinpirina*.

Dantza eta akrobazia lotzen dituzten teknikak, hala nola 'flying lown' eta 'contact', *Sialuk hartz txikiaren bidai*a obrako antezleek jokatuak.

Argi- eta soinu-efektu berezien ikerketa: *Mondo Flurss* antzezlanekoak, besteak beste, plastikoak igurtziz lortuak.

Dena dela, ez dira falta ohiko aukera estetikoak:

Txotxongilo tradizionala: *Zergatik bizi da basoan Txanogorritxoren amona?*; *Katillukadak*.

Buruan eta eskuetan makilatxoak dituzten txotxongiloak, aktoreek berekin batera antzeztokian mugiaraztekoak: *Ekaitza*; *Hareazko ipuinak*.

Aktore-antzerkia: *Kafka eta panpina bidaiaria*; *Maddi pirata*...

Maskaren erabilera: *Zapata gorriak*; *Jon Beldurgabea*...

Musika ikuskizun guztietan erabiltzen da. Klimaxak girotzen laguntzen du musikak, ikuskizunaren bizitasuna areagotzen du, argumentuari kolorea ematen dio, eta sentimenduak nabarmentzen eta indartzen ditu. Musika ezinbestekoa dela esan daiteke haur-antzerki emanaldietan: komun dute ezaugarri hori haur-antzerkiak eta gainerako herri-antzerki moldeek.

Bestalde, espazioari dagokionez ohiko aretoez gainera, bestelako tokiak ere bilatzen dituzte haurrentzat antzezten duten taldeek, haurrak ikuskizunetik gertu izan daitezten, ia ikuskizunean integraturik (kultura-etxe bateko liburutegia...).

Ondorio batzuk

Gaitegiari dagokionez, gai ugari jorratu dira, azertu dugun epean. Dena dela, giza harremanak eta giza kondizioa dira ekai nagusiak, alde eta aldi guztietako antzerkian ohikoa den bezala.

Ideologiari dagokionez, iruditu zaigu haurrak onbideratzeko portaera-ereduak eta iruzkin didaktikoak sarriegitan ematen direla. Hala-ber, gainditu behar litzateke genero-rol banaketa tradizionala. Dena dela, pozgarri eta atsegingarri da ohartzea halako tentazio moralizatzaileetatik ihesi dihardutela hainbat artistak sorkuntza-lanean.

Literatura-iturriei doakienez, konpainia askok jotzen dute halako lanetara, klasikoak izan zein garaikideak izan. Dena dela, ez dago joera argirik, beste talde askok nahiago baitute beren ikusgarriak halako oinarri literariorik gabe sortu.

Hizkuntzari dagokionez, antzezlan bikainak ikusi baditugu ere, badira oinarritzko esparru hau hobetzekorik daukaten konpainiak.

Era guztietako kultura-erreferentez tantotuta daude antzeztan. Bakanak dira, ordea, euskal kulturako erreferenteak lehenesten dituztenak.

Ugaria da kopuruz euskarazko haur-antzerki eskaintza; oparoa eta aberatsa. Molde guztietako antzeztan ikus daitezke urte bateko programazioan. Haur ugari biltzen da antzeztan familia giroan, eta, oro har, irria ezpainetan dutela irteten dira aretoetatik. Ikusgarri ederrak, kontakizun kitzikagarriak, estetika-alderdi bikainak, hobetu beharreko kontuak eta bestelako koskak eta ertzak erakusten ditu gaur egungo euskal haur-antzerkiak: bizi da gure haur-antzerkia eta, horregatik hain zuzen, esan dezagun, harako literatura-kritiko hark esan zuena parafraseatuz, etorkizuna dela –etorkizun hurbila– euskal haur-antzerki sendo eta iraunkorra umotzeko oholtza, gainerako Euskal Antzertien ondoan, zeinen esentzia, besteak beste, euskara baita.

Donostia, 2013ko iraila

Bibliografia

- AZKORBEBEITIA, Aitzpea (2011). "Joseba Sarrionandia: isiltasuna, irekitasuna eta irakurlea", *Lapurdum*, 6 zka., 63-91.
- BARTHES, Roland (2009). *Escritos sobre el teatro*. Bartzelona: Paidós.
- BROOK, Peter (2010). *La puerta abierta. Reflexiones sobre la interpretación y el teatro*. Bartzelona: Alba.
- FÉRAL, Josette (2004). *Teatro, teoría y práctica: más allá de las fronteras*. Buenos Aires: Galerna.
- ETXEKOPAR, Héliène (2001). *Théâtres basques: une histoire du théâtre populaire en marche*. Baiona: Gatuzain
- FO, Dario (1998). *Manual mínimo del actor*. Hondarribia: Hiru.
- JACQUOT, Jean (argit.) (1978). *Les voies de la création théâtrale* [1. liburukia]. Paris: Editions du Centre National de la Recherche Scientifique.
- LASAGABASTER, Jesús María (2002) "Gaurko euskal teatroaren gorabeherak", in Ana Toledo (argit.), *Las literaturas de los vascos*, 215-227.
- LEFEBVRE, Paul (1988). "L'obsession de la mémoire : entretien avec Antoine Vitez", *Jeu : revue de théâtre*, 46. zka., 8-16.
- LUKU, Antton (2009). *Euskal kultura*. Iruñea: Pamiela.

- MARIN, Julia (2011). "Antzerki itzulpenaren berezitasunak", *Senez*, 42. zka., 145-151.
- PEREZ, Joana (2012). "Alabatxo/Querida hija se alza con el premio al mejor espectáculo en Gijón", *Deia* 2012-03-03
- SASTRE, Alfonso (1993). *Teatro para niños*. Hondarribia: Hiru.
- STANISLAVSKI, Konstantin (2009). *El arte escénico*. Madril: Siglo XXI.
- URQUIZU, Patricio (2009). *Teatro vasco. Historia, reseñas y entrevistas, antología bilingüe, catálogo e ilustraciones*. Madril: UNED.
- VITEZ, Antoine (1991). *Le Théâtre des idées*. Paris: Gallimard.